

Remissvar SOU 2023:44 En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga

Inledning

Rädda Barnen har beretts möjlighet att svara på remiss angående utredningen En översyn av regleringen av frihetsberövande påföljder för unga (SOU 2023:44). Rädda Barnen svarar på remissen utifrån ett barnrättsperspektiv med FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) som grund samt främst uttalanden från FN:s kommitté för barnets rättigheter (FN:s barnrättskommitté) som stöd för tolkningen av barnkonventionen

Rädda Barnen vill inledningsvis påpeka att det är anmärkningsvärt att regeringen, långt innan remisstidens utgång, parallellt har gått vidare med utredningens förslag genom att ge ett uppdrag till Kriminalvården om att påbörja arbetet med att etablera så kallade ungdomsavdelningar. Rädda Barnen anser att regeringen i detta avseende inte ger goda förutsättningar för att möta beredningskraven samt Riksdagens behandling av frågan.

Rädda Barnen vill, liksom utredningen, understryka det problematiska i att det pågår flera parallella utredningar och åtgärder som är kopplade till de frågor som denna utredning hanterar. Utredningen lyfter särskilt den utredning som ser över straffrabatterna för barn under 18 år och utreder möjligheten att sänka straffbarhetsåldern.¹ Rädda Barnen är medveten om flera andra nyligen avslutade eller kommande utredningar som också kan ha påverkan på, eller påverkas av, förslagen i denna utredning.² Rädda Barnen är kritiska till att regeringen inte valt att ta ett samlat grepp om frågan om barn som begått brott, utan istället behandlar frågor som berör denna i en rad olika parallella utredningar. Uppdelningen gör det svårt för såväl lagstiftaren som remissinstanser att få en överblick över helheten och bedöma dess konsekvenser. Detta riskerar att leda till att förslag som läggs fram av olika utredningar påverkar hur barns rättigheter kan säkerställas för denna grupp barn, som i slutändan kan resultera i kränkningar av barns rättigheter som är oacceptabla i en rättsstat.

Sammanfattning av Rädda Barnens remissvar

- Rädda Barnen avstyrker samtliga förslag i utredningen
- Rädda Barnen anser att varken Kriminalvården eller Statens Institutionsstyrelse, i dess nuvarande form, bör ha huvudansvaret för barn som dömts till frihetsberövande straff, utan en gedigen reform av tvångsvården av barn behöver genomföras snarast.
- För det fall regeringen går vidare med förslagen i utredningen, anser Rädda Barnen att en rad förändringar måste ske för att säkerställa barnrättsperspektivet, inklusive:
 - Säkerställa att barn kan kallas för barn och inte ungdomar i lagstiftning och åtgärder

¹ Dir. 2023:112

² Exempelvis SOU 2023:32 Biometri – för en effektivare brottsbekämpning samt nyligen aviserade kommande utredningar samt [Regeringen tar ett helhetsgrepp om ungdomsbrottsligheten - Regeringen.se](#)

- Förtydliga barnrättsperspektivet i lagstiftningen bl.a. genom att införa portalparagrafer om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals.
- Säkerställa att barnets olika vårdkedjor inte bryts i övergångar mellan ansvariga huvudmän. Detta innefattar vård som socialtjänsten ansvarar för samt såväl somatisk som psykiatrisk hälso- och sjukvård.
- Barnets rätt till utbildning behöver tydliggöras mer än vad som görs i utredningen och även här behöver det säkerställas smidiga övergångar mellan olika huvudmän.
- Barnets möjligheter att föra fram klagomål och få upprättelse behöver tydliggöras, inklusive barnets rätt till ombud vid överklaganden av åtgärder som tas under frihetsberövandet.

Rädda Barnens samlade ställningstagande till utredningens förslag

Rädda Barnen avstyrker utredningens samtliga förslag. Rädda Barnen vill istället se en grundlig reform av tvångsvården för barn som är byggd utifrån forskning och beprövad erfarenhet. En tydlig utgångspunkt måste vara barnets mänskliga rättigheter så att ett barnrättsbaserat synsätt kommer att genomsyra systemets alla delar.

Rädda Barnen anser, i linje med FN:s kommitté för barnets rättigheter (FN:s barnrättskommitté), att alla stater bör avskaffa barnfängelser.³ Således bör Sverige inte heller införa barnfängelser. Vidare anser Rädda Barnen, liksom kommittén, att barn ska ges en fysisk miljö som ligger i linje med rehabiliteringsmålen för boendeplaceringen. Hänsyn ska tas till deras behov av privatliv, intellektuell stimulans, möjligheter att umgås med andra barn och att delta i idrott, fysisk träning, konst och fritidsaktiviteter. Dessutom vill Rädda Barnen, liksom FN:s barnrättskommitté, betona vikten av barnets rätt till utbildning och hälso- och sjukvård. Tvång får endast användas vid specifika undantagstillfällen och varje disciplinär åtgärd måste vara förenlig med upprätthållandet av barnets inneboende värdighet och med det grundläggandet syftet för institutionell vård. Barn ska inte heller isoleras, varje separation från andra ska ske under kortast möjliga tid och användas som en sista utväg. Om barn isoleras ska det ske under noggrann övervakning av en anställd och längden på isoleringen dokumenteras. Slutligen ska barn ha möjlighet att föra fram klagomål om behandlingen på institutionen och oberoende inspektörer ska ha befogenhet att genomföra regelbundna inspektioner på egna initiativ.⁴

Barn genomgår en betydande fysisk, kognitiv och emotionell utveckling under hela barndomen.⁵ FN:s barnrättskommitté har, liksom utredningen i sig, uttalat sig om barns kognitiva utveckling, det vill säga att barn inte har samma impuls kontroll och förmåga till konsekvenstänkande som vuxna. Det innebär också att barn tenderar att vara mer riskbenägna, samtidigt som de inte fullt ut förstår konsekvenserna av sina handlingar eller vad

³ FN:s kommitté för barnets rättigheter. Allmän kommentar nr 24 (2019) om barnets rättigheter i det straffrättsliga systemet. Punkt 82.

⁴ A.a. punkt 95

⁵ Anderson, V., Anderson, P., Northam, E., Jacobs, R., & Catroppa, C. (2001). Development of executive functions through late childhood and adolescence in an Australian sample. *Developmental Neuropsychology*, 20, 385–406.

det straffrättsliga förfarandet innebär.⁶ Detta innebär, enligt FN:s barnrättskommitté, att barn under 14 år inte kan hållas straffrättsligt ansvariga för sina handlingar, och att en lägsta straffbarhetsålder bör ligga på 15-16 år.⁷ Det innebär också att de konsekvenser barnet får när hen döms för brott måste vara anpassade till barnets kognitiva och emotionella utveckling. Som framgår av utredningen finns det egentligen inga belägg för att någon form av frihetsberövande är bättre eller sämre på att säkerställa att barn som har dömts till frihetsberövande inte återfaller i brott.

Rädda Barnen anser att denna utredning inte på ett tillräckligt genomarbetat och fördjupat vis berör det allra viktigaste, nämligen innehållet i de insatser som ska erbjudas barn i fängelse. Detta gäller såväl interventioner för att bryta kriminalitet men också hur basala insatser som rätt till en obruten skolgång av hög kvalitet och en obruten hälso-och sjukvårdskedja där vård erbjuds i rätt tid och omfattning ska kunna tillgodoseas. En fullföljd skolgång är den starkaste skyddsfaktorn för placerade barn.⁸ Utredningen lämnar till Kriminalvården, i samarbete med andra aktörer, att utforma innehållet. Rädda Barnen hade önskat se en tydligare vägledning i utredningen kring detta.

Exempelvis borde utredningen tydligare ha lyft vikten av att ha med könsaspekten i behandlingsinsatserna. Trots att pojkar och flickor kan växa upp under liknande omständigheter och former av utsatthet, är det främst pojkar som utvecklar ett beteende som kan sluta med att de begår kriminella handlingar, medan flickorna i de flesta fall klarar av skolan, studerar vidare och får arbete. Varför pojkar dras in i kriminalitet mer än flickor behöver ha ett fokus, där mycket handlar om stereotypen av vad som är en man och könsnormer. Detta är viktiga aspekter att ha med i den behandling som sätts in för dessa pojkar.

Vidare ser Rädda barnen med stor oro på att utredningen anser att reglering som Kriminalvården lutar sig mot i sitt uppdrag kring vuxna dömda för brott även ska kunna användas i tillämpningen för barn i fängelse - med vissa anpassningar. Detta gäller till exempel när utredningen resonerar kring utformande av en ny fängeslag för barn och i skrivelserna kring att bedriva grundskola för skolpliktiga barn. Rädda Barnen är av den bestämda uppfattningen att lagstiftning och arbetsätt egentligen skapade för vuxna inte kan användas för barn enbart genom delvis anpassning. Lagstiftning, riktlinjer och arbetsätt för barn behöver alltid från grunden skapas för just barn, med hänsyn till barns specifika rättigheter, behov och förutsättningar.

Utredningen har genomfört ett gediget arbete med att identifiera vad Kriminalvården behöver göra för att kunna inrätta så kallade ungdomsavdelningar, och där konstaterat att det behövs gott om tid för genomförande och därför föreslagit att förändringarna ska träda i kraft 1 juli

⁶ FN:s kommitté för barnets rättigheter. Allmän kommentar nr 24 (2019) om barnets rättigheter i det straffrättsliga systemet. Punkt 22 samt SOU 2023:44 En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga. Sid 165 ff.

⁷ FN:s kommitté för barnets rättigheter. Allmän kommentar nr 24 (2019) om barnets rättigheter i det straffrättsliga systemet. Punkt 22.

⁸ Barnombudsmannen (2019). *Vem bryr sig - när samhället blir förälder: barns röster om att växa upp i den sociala barnvården*. Stockholm: Barnombudsmannen.

2028. Regeringen har gett Kriminalvården i uppdrag att ungdomsavdelningarna ska kunna börja användas redan 1 januari 2026. Rädda Barnen är djupt oroad över den korta tid Kriminalvården får på sig för att kvalitetssäkra och anpassa verksamhetens samtliga delar till barn – inklusive barnanpassade lokaler, personal med rätt kompetens samt förutsättningar för att tillgodose barnets rätt till skola, hälsa och fritid. Rädda Barnen vill inte se fängelser för barn, men skulle regeringen ändå välja att gå vidare med förslaget, ser vi stora risker för att barns rättigheter inte till fullo kommer att kunna garanteras inom de nya avdelningarna inom denna korta tidsram.

Rädda Barnens förslag: En reformerad tvångsvård

Rädda Barnen vill se en i grunden reformerad tvångsvård av barn. Utgångspunkterna för en reformerad tvångsvård bör vara barnets rättigheter, evidens och beprövad erfarenhet samt barns delaktighet. Hur en sådan reformerad tvångsvård ska utformas samt vilken myndighet som ska ansvara bör utredas noggrant. Rädda Barnen tycker därför att det är olyckligt att utredningen inte fått möjlighet att ta ett större grepp om frågan om hur barn som döms till tvångsvård som påföljd efter att ha begått brott ska vårdas på bästa sätt med utgångspunkt i barnets rättigheter och behov. Rädda Barnen anser att varken Kriminalvården eller Statens institutionsstyrelsen (SiS), i sin nuvarande form, är rätt instanser att ansvara för frihetsberövade barn utan en sådan gedigen reform.

Barn som begår brott är inte en homogen grupp, och kan inte heller behandlas på samma sätt. Däremot vet vi att det finns en stark överrepresentation av barn med psykiatriska diagnoser.⁹ Vi vet också att många barn har varit i kontakt med olika myndigheter innan, i synnerhet socialtjänsten, på grund av till exempel våld i hemmet, omsorgsvikt, missbruk (eget eller föräldrars) eller problematisk skolfrånvaro.

En annan viktig aspekt att ha med i utformandet av insatser riktade mot barn som begått brott är att det inte är ovanligt att barn kan vara såväl förövare som brottsoffer. Barn kan dels ha blivit utsatta för brott tidigare i sina liv, tex våld eller sexuella övergrepp. Det är inte heller ovanligt att barn blir utsatta för brott som ett steg för att få barnet att utföra ett annat grovt brott, tex genom hot, grooming eller misshandel. Barn som har blivit dömda för brott kan därför behöva rehabilitering även från dessa övergrepp, i linje med artikel 39 i barnkonventionen, liksom stöd och behandling för att inte återfalla i kriminalitet. I rapporten *Påverkar samhällsvård barns framtida kriminalitet?*¹⁰, dras slutsatsen att andra former av vård är att föredra framför institutionsvård, till exempel i så kallade förstärkta familjehem. Även i utredningen detta remissvar berör lyfter i stycke 6.4.4 *Alternativ till fängelse och ungdomshem* att vård i särskilda familjehem, så kallade behandlingsfamiljer, kunde ge bättre resultat för barn som begått allvarliga brott än institutionsvård. Utredningen pekade på att detta kan förebygga vissa av de risker som uppstår när barn som begått brott vårdas i grupp; till exempel den så kallade smittoeffekten. Med denna logik är det anmärkningsvärt att barn som är föremål för denna utredning ska få fängelse som påföljd när andra barn i behov av till stor del samma

⁹ [Unga kriminella lider mer psykiskt | SvD](#) (hämtad 6 december 2023).

¹⁰ Lindquist, M. (2023, October 11). Påverkar samhällsvård barns framtida kriminalitet? [Research Report].

insatser förordas vård av mer hem- och familjeliknande karaktär, borta från institutionens fyra väggar.

Rädda Barnen anser att Kriminalvården ska ha ett renodlat ansvar för vuxna personer som har begått brott. Kriminalvården har viss erfarenhet av att hantera barn som har begått brott och frihetsberövats, men den är framförallt begränsad till de barn som häktas och faktiskt placeras i häkte. Kriminalvården har ingen erfarenhet av att bedriva undervisning på grundskole- eller gymnasienivå eller säkerställa just barns rätt till fritid, lek, vila, rekreation och det konstnärliga och kulturella livet. Vidare är Rädda Barnen också medveten om den stora press som Kriminalvården befinner sig under med överbeläggningar, underbemanning och stort behov av utbyggnad av kapacitet. Kriminalvården har redan svårigheter att tillgodose barns rättigheter i häkte. Kriminalvården och åklagare har under hösten larmat om att man inte klarar uppdraget att bryta isolering under det lagstadgade antalet timmar per dag eller erbjuda skolgång. Även häktade barns röster och erfarenheter talar om överfulla häkten med lång tids isolering och små möjligheter till kontakt med personer utanför.¹¹

Med utgångspunkt i barnets rättigheter samt evidens och beprövad erfarenhet finns det således starka argument för att barn inte bör få fängelsestraff som insats vid brott och att fokus för insatser riktat mot barn som begått brott ska vara på rehabilitering, stöd och behandling.

Problembeskrivning: Barnets särskilda rättigheter och förutsättningar när det begår brott

Kriminalitet är inte en isolerad företeelse som uppstår i ett vakuum eller endast har sina förklaringar eller lösningar i rätt och fel eller straff. Kriminalitet är utslag av en utveckling på avvägar. Det drabbar särskilt de sårbara barn och unga med många riskfaktorer som till exempel psykisk ohälsa, en bristande skolgång och otrygga uppväxtvillkor. Barn och unga som varit föremål för samhällsvård har en betydligt högre risk för framtida kriminalitet och andra former av ohälsa¹². Flera av de barn som är och har varit föremål för samhällsvård återfinns alltså senare i statistiken som brottsutövare. Vi vet också att barn vårdas med stöd av LVU med kriminalitet som grund och att denna andel barn ökat i delar av landet¹³. Mot bakgrund av detta är det viktigt att förstå att samma barn och unga återfinns i såväl samhällsvård som i brottslighet och därmed blir föremål för de olika gensvar samhället har på de två problemfälten. De olika målgrupperna kan ha olika behov men de delar samma rättigheter - likaså delar de brist på flera avgörande faktorer som till exempel en god hälsa och en fullgod skolgång. Barn som är placerade löper mycket hög risk att i framtiden drabbas av hälsorelaterade och psykosociala problem¹⁴. Insatser riktat mot barn som har begått brott behöver på samma sätt som för barn i samhällsvård fokusera på stöd, behandling och förverkligande av basala rättigheter - inte fängelsestraff.

¹¹ [Barnens egna ord - inifrån överfulla häktena \(aftonbladet.se\)](https://www.aftonbladet.se/nyheter/2023/06/15/barnens-egna-ord-inifrån-överfulla-häktena)

• ¹² Sverige Utredningen om barn och unga i samhällets vård (2023). *För barn och unga i samhällsvård*. Stockholm: Regeringskansliet.

¹³ "Var tionde tvångsvårdad ungdom i Stockholms län är gängkriminell" - SVT Nyheter Stockholm, 15 juni 2023.

¹⁴ Barnombudsmannen (2019). *Vem bryr sig - när samhället blir förälder: barns röster om att växa upp i den sociala barnvården*. Stockholm: Barnombudsmannen.

Som utgångspunkt är det inte ansvarsfullt mot de barn och unga som begått brott att politiken fokuserar på enkla lösningar av komplexa problem. Ansvarsfullt är i stället att noga analysera de faktiska orsakerna till att barn involveras i allvarlig brottslighet och utifrån detta sätta in evidensbaserade metoder genomsyrt av ett barnrättsperspektiv för att nå effektiva resultat. Samhället bör fokusera på psykosociala insatser, kombinerat med effektiva metoder för att förebygga och minska specifikt kriminalitet. Detta stöds i den nya publikationen *Psykosociala insatser för att förebygga och minska gängkriminalitet bland barn och unga vuxna* (2023-12-01) från SBU, som genomfört en systematisk översikt av det vetenskapliga underlaget i denna fråga.

Människor är barn fram till de fyller 18 år. Det innebär att personer som begår brott innan de fyller 18 år fortfarande är barn, har de rättigheter som alla barn har och ska behandlas som barn, inte som vuxna. Dessa barn ska därför ha tillgång till samma rätt till inflytande, utbildning, stöd, behandling, rehabilitering, hälso- och sjukvård, trygghet, fritid och rekreation och skydd mot olika former av övergrepp som alla andra barn i Sverige. I alla åtgärder ska också vad som bedöms vara barnets bästa beaktas, diskriminering får inte ske av någon orsak och barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling måste prioriteras.

Barn som har begått brott och har också särskilda rättigheter enligt barnkonventionen. Dessa framgår framförallt i artikel 37 och 40, som utredningen också tydliggör. Rädda Barnen anser att den genomgång utredningen har gjort av barnets rättigheter enligt konventionen behöver fördjupas för att vara till fyllest.

Barn har rätt att föra fram sina åsikter i alla åtgärder som berör dem, enligt artikel 12 i barnkonventionen. Regeringen har själv, i sin proposition till inkorporering av barnkonventionen, slagit fast att barns åsikter och erfarenheter är viktiga i utformningen av effektiva interventioner.¹⁵ Rädda Barnen anser därför att en reformerad tvångsvård ska involvera barn och unga för att säkerställa en miljö, insatser och anpassningar som speglar barnens behov. Även om utredningen faktiskt har pratat med barn som är placerade på SiS efter att ha dömts till sluten ungdomsvård, anser Rädda Barnen att detta hade kunnat göras mer systematiskt och barnen åsikter fått större genomslag i förslagen i betänkandet.

Rädda Barnen anser att det under de senaste åren har visats på så pass många brister hos SiS vad gäller deras ungdomsvård¹⁶, att SiS behöver reformeras i grunden som en del av en större

¹⁵ Prop. 2017/18:186 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter. Sid 75.

¹⁶ Barnrättsbyrån 2021, Och jag kunde inte andas – en granskning av våld mot barn på de statliga ungdomshemmen; Barnrättsbyrån, 2022, Avskiljningar, våld och missförhållanden inom SiS ungdomsvård 2021; och Barnrättsbyrån 2023 Avskiljningar, våld och missförhållanden inom SiS ungdomsvård 2022

reformerad tvångsvård. Såväl IVO¹⁷, JO¹⁸, riksdagen¹⁹ och barnrättsorganisationer²⁰ har pekat på förekomsten av våld, bland annat olagliga avskiljningar och sexuella övergrepp mot barn som är satta i samhällets vård inom SiS. Trots att dessa allvarliga brister uppmärksammats under en längre tid har myndigheten inte lyckats komma till rätta med dem. Det finns omfattande internationell forskning²¹ som visar på hur slutna vårdmiljöer med omfattande inslag av kontroll och disciplin är förknippade med särskilda risker för våld och sexuellt utnyttjande mot placerade barn och unga²². En reformerad tvångsvård av barn bör beakta dessa risker särskilt noga.

Det finns som tidigare nämnt tydliga brister när det gäller barns tillgång till utbildning, hälso- och sjukvård och fritid inom SiS, trots myndighetens långa erfarenhet och olika försök att stärka samverkan. Att barn och unga som vårdas på SiS har sämre fysisk och psykisk hälsa, sämre skolresultat och sämre relationer än barn som inte befinner sig i samhällsvård beskrivs genomgående i utredningen *För barn och unga i samhällsvård 2023:66*. Dessa områden utgör grundläggande förutsättningar för barns hälsa och utveckling, och brister här får bevisligen långtgående konsekvenser för barns liv. Utredningen konstaterar nedslående att barn som varit föremål för samhällsvård helt enkelt klarar sig sämre i livet - på många om inte de flesta områden. Samma utredning drar slutsatsen att institutionsvård av barn behöver minska. Utredaren säger i DN debatt den 6 november *"Med tanke på de risker som finns med institutionsvård menar vi att det tydligt ska framgå i lagen att barn och unga bara ska placeras på institution när de inte kan vårdas någon annanstans."*²³

Sammanfattande slutsats

Utifrån detta är Rädda Barnen övertygande om att det krävs en reformerad tvångsvård med kunskap, kompetens och resurser att vårda barn som begått brott. Det behöver säkerställas att barn inte avtjänar straff tillsammans med vuxna, till exempel genom att inrätta institutionerna inrättas i nya byggnader. Om Kriminalvården får ansvaret för detta uppdrag, kommer troligtvis de nya avdelningarna för barn inrättas på befintliga fängelser, vilket ökar risken för att barn ska komma i kontakt med vuxna under sin tid som frihetsberövad. Flera av de aspekter som lyfts fram i denna utredning om hur Kriminalvården borde bygga upp sina "ungdomsavdelningar" kan användas i arbetet med en reformerad tvångsvård för barn som begår brott.

¹⁷ Inspektionen för vård och omsorg. Tillsyn av SiS särskilda ungdomshem 2021-22. 2023.

¹⁸ Riksdagens Ombudsmän. Initiativ om platsbristen på Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem. Beslut 2023-02-08, dnr 5633-2022.

¹⁹ Riksdagen. Socialutskottets betänkande 2021/22:SoU37 Vård av unga vid Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem

²⁰ Se rapporter från Barnrättsbyrån samt bl.a. Aftonbladet debatt 2023-03-22 "Sätt stopp för statens övergrepp på barn", debattartikel från Barnrättsbyrån, Bris, ECPAT, Maskrosbarn, Child10, Unicef Sverige och Rädda Barnen.

²¹ Barnrättsbyrån 2022, Vem ska tro på mig? En granskning av sexuella övergrepp på de statliga ungdomshemmen.

²² Avskiljningar, våld och missförhållanden inom SiS ungdomsvård, Barnrättsbyrån 2022.

²³ DN Debatt. "Inför nationellt register för godkända familjehem" 2023-06-11

I och med att Rädda Barnen inte anser att Kriminalvården ska ta över ansvaret för verkställighet av frihetsberövande av barn som begått brott, anser vi inte heller att barn ska dömas till fängelse. Rädda Barnen har ingen särskild åsikt om straffet slutet ungdomsvård ska finnas kvar, eller om en ny straffform ska tas fram. Däremot anser Rädda Barnen att, för att leva upp till barnkonventionens krav om att frihetsberövande av barn ska ske för kortast lämpliga tid, det bör införas en möjlighet till villkorlig frigivning även för barn som döms till en frihetsberövande påföljd. Att se möjligheten till att slippa vara frihetsberövad inom en kortare tid än straffet säger, tror Rädda Barnen kan ha en positiv effekt på barnens möjligheter till rehabilitering och återanpassning i samhället. En villkorlig frigivning bör innefatta ett krav på fortsatt stöd-, behandlings- och rehabiliteringsinsatser utifrån det individuella barnets behov.

Rädda Barnens synpunkter till de enskilda förslagen i utredningen

Som nämnts ovan avstyrker Rädda Barnen samtliga förslag i utredningen. Eftersom regeringen, oavsett remissinstansers invändningar, redan har aviserat att den avser gå vidare med att inrätta vad den kallar ungdomsavdelningar inom Kriminalvården, vill Rädda Barnen ändå ge sina synpunkter på de specifika förslagen, eftersom vi ser vissa brister i dessa utifrån ett barnrättsperspektiv.

En generell invändning Rädda Barnen har mot utredningen är att den är relativt tunn vad gäller innehåll i vård, behandling och hanteringen av barnen på de särskilda avdelningarna. Inom flera avsnitt beskriver utredningen hur den inte vill gå in mer i detalj och att regeringen bör reglera vissa delar i en kommande förordning till den lag som föreslås. Rädda Barnen ställer sig frågande till varför utredningen inte har tagit fram ett förslag till förordning för verkställighet av den föreslagna lagen, när den faktiskt har identifierat ett sådant behov. Om ett sådant förslag hade funnits hade det gett en bättre bild av helheten av det regelverk som ska styra denna nya modell för frihetsberövande av barn som har begått brott. Det utredningen har levererat nu ger oss vissa riktlinjer, men inte helhetsbilden, vilket ytterligare försvårar möjligheterna att helt se konsekvenserna utifrån ett barnrättsperspektiv.

I utredningen tas flickors särskilda situation upp. Rädda Barnen saknar dock resonemang kring hur barn som identifierar sig som ett annat kön än de tilldelats vid födseln (så kallade transbarn) eller barn som är icke-binära ska få sina rättigheter tillgodosedda inom dessa avdelningar. Det kan finnas stora risker för dessa grupper av barn och dessa har inte på något sätt adresserats eller analyserats av utredningen.

10.7 Fängelse ska väljas som frihetsberövande påföljd och Kriminalvården ska ansvara för verkställigheten.

Rädda Barnen avstyrker förslaget, med den motivering som nämns ovan. Rädda Barnen anser att de skäl som anförs i utredningen, bl.a. att kunna införa en villkorlig frigivning, kan genomföras med andra metoder än att fängelse ska vara frihetsberövande påföljd och Kriminalvården huvudansvarig.

10.8 Det kan finnas behov av att i vissa fall särbehandla barn när fängelse verkställs

Om fängelse införs som frihetsberövande påföljd och Kriminalvården får huvudansvar, anser Rädda Barnen att förslaget om att det ska finnas en möjlighet för vissa barn att få sitt straff verkställt inom särskilda ungdomshem kan vara bra att ha med, med beaktande att detta möjliggör olika bedömningar i olika fall baserat på barnets bästa. Rädda Barnen delar utredningens bild av att vissa barn har mer specifika vårdbehov än Kriminalvården kan tillgodose, och där är de särskilda ungdomshemmen specialiserade. Rädda Barnen vill dock understryka vikten av att säkerheten och tryggheten för övriga barn på hemmet inte äventyras, samtidigt som det säkerställs att det barn som ska verkställa sitt straff på ungdomshemmet inte isoleras. Detta är en svår balansgång, och en av anledningarna, som nämnts ovan, som leder till att Rädda Barnen förespråkar en gedigen utredning för en reformerad tvångsvård när det gäller omhändertagandet av barn som ska frihetsberövas som straff för brott.

11.2 En ny fängeslag för unga

Förslag om en ny fängeslag för unga

Som nämnts ovan, avstyrker Rädda Barnen förslaget om att barn ska dömas till fängelse när de ska frihetsberövas. Om detta ändå ska genomföras, anser Rädda Barnen att det är rätt att införa en särskild lag för denna målgrupp. Rädda Barnen har dock en del invändningar mot lagens namn och saknar en del frågor som bör vara reglerade i lagen.

Lagens namn

Eftersom lagen gäller personer under 18 år som döms till fängelse, anser Rädda Barnen att lagens namn bör vara Fängeslagen för *barn*. Personer under 18 år är barn i juridisk mening och Rädda Barnen anser att lagstiftningens namn bör återspegla detta. På samma sätt bör de avdelningar som enligt lagen ska inrättas (den föreslagna skrivningen i 2 kap 1 §) kallas för barnavdelningar. Det blir paradoxalt när förslaget till reglering formuleras "*Verkställigheten enligt denna lag ska ske vid en avdelning som är särskilt anpassad till barn (ungdomsavdelning) [...]*". Det borde vara tydligt att det handlar om barn som ska vistas på avdelningarna, och då ska namnet vara barnavdelningar.

Tydliggörande av barnrättsperspektiv

Vidare saknar Rädda Barnen regleringar, framförallt portalparagrafer, som tydliggör barnrättsperspektivet i lagstiftningen. Utredningen uttrycker i sina kommentarer till förslagen att det är självklart att barnkonventionen ska genomsyra all verksamhet och att barnets bästa ska beaktas. Detta framgår dock inte av lagtexten. Rädda Barnen utgår ifrån att utredaren har tänkt att detta inte behöver finnas i lagtexten, eftersom barnkonventionen gäller som lag. Det är dock Rädda Barnens uppfattning, baserad på många år av att ha följt hur barnkonventionen tillämpas i praktiken och som understöds av flera statliga utredningar, att barnets bästa som tillvägagångssätt inte används som det är tänkt, inte ens när principen funnits inskriven i lag.²⁴ Det är därför av stor vikt att detta tydliggörs i lagstiftningen. Detta är något som regeringen också underströk i sin proposition till inkorporering av barnkonventionen, och uttryckte där tydligt behovet av fortsatt transformering av rättigheter in i relevanta speciallagar, för att säkerställa barnkonventionens genomslag i praktiken.²⁵

²⁴ Se exempelvis SOU 2016:19 och SOU 2020:63

²⁵ Prop. 2017/18:186 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter. Sid. 92 ff.

Rädda Barnen anser därför att det bör föras in minst en, men kanske flera, portalparagrafer i lagstiftningen, som tydliggör barnrättsperspektivet i tillämpningen. Portalparagraferna skulle förslagsvis kunna formuleras så här:

"Vid tillämpningen av denna lag ska FN:s konvention om barnets rättigheter beaktas, enligt lag (2018:1189) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter"

"Vid alla åtgärder enligt denna lag ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. Vid bedömningen av barnets bästa ska hänsyn tas till barnets åsikter i enlighet med x§"

"Vid alla åtgärder enligt denna lag ska barnet ha möjlighet att bilda åsikter och rätt att fritt framföra dessa. Barnets åsikter ska beaktas vid åtgärder enligt lagen utifrån ålder och mognad"

"Barnet ska, vid ankomst till avdelningen, få relevant information om hur avdelningen fungerar och vilka aktiviteter som erbjuds, vilka rättigheter barnet har och vart barnet kan vända sig om hen har synpunkter på verkställigheten eller anser att hens rättigheter har kränkts. Information ska lämnas på ett sätt som är anpassat efter barnets ålder, mognad, språk och andra individuella behov. Den som lämnar informationen ska så långt som möjligt fastställa att barnet har förstått informationen".

Slutligen noterar Rädda Barnen att utredningen upprepade gånger använder begreppet "att barnets bästa ska komma i främsta rummet". Rädda Barnen anser att detta är olyckligt, då det inte stämmer överens med hur grundprincipen i artikel 3 i barnkonventionen formuleras i den nya översättningen från 2018.²⁶ Översättningen av artikel 3 formulerades om just för att begreppet barnets bästa i främsta rummet hade visat sig problematisk i den praktiska tillämpningen och hade fått en tolkning som gick längre än barnkonventionen. Rädda Barnen anser därför att det är olyckligt att statliga utredningar (denna utredning är inte den enda) fortsätter använda det begreppet när hänvisning görs till grundprincipen i barnkonventionen.

Avsaknad av rättssäkerhetsgarantier

För att mänskliga rättigheter ska vara något värda, måste det vara möjligt att utkräva dessa och föra fram klagomål och få upprättelse när rättigheterna kränks.²⁷

Enligt den föreslagna lagen kan beslut enligt lagen överklagas. Rädda Barnen saknar däremot regleringar om vart barnet kan vända sig om barnet anser att hen blir utsatt för någon form av kränkning, antingen av en annan intagen eller av personal. Barnet måste också kunna föra fram klagomål om hen anser att hen inte får sina rättigheter, såsom rätt till skola, hälso- och sjukvård eller fritid, tillgodosedda. En sådan mekanism måste vara tydligt utformad och barnet måste ha information om denna. Det bör finnas mekanismer på en avdelning som är högre upp inom Kriminalvården, som har särskilt fokus på barn.

²⁶ Prop. 2017/18:186 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter

²⁷ Se exempelvis FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 5 (2003) om de allmänna åtgärderna för genomförandet av FN:s konvention om barnets rättigheter. Punkt 24.

Barn kommer ha möjlighet att lämna in klagomål till exempelvis JO:s OPCAT-enhet. Detta är bra, men det måste tydliggöras att barnet får information om detta vid inskrivning och fortlöpande under sin vistelse.

Slutligen saknar Rädda Barnen i lagen en rätt till ombud för barn vid överklagande av beslut. Barnkonventionsutredningen (SOU 2020:63) och Utredningen av barns möjligheter att utkräva sina rättigheter (SOU 2023:40) har i sina betänkanden lyft fram vikten av ombud för barn när de ska överklaga myndighetsbeslut. Rädda Barnen ser det därför som självklart att även barn som frihetsberövats på grund av att de dömts för brott ska ha rätt till ombud när de överklagar beslut som tas under verkställigheten av deras straff.

Barn ska placeras på ungdomsavdelningar

Som nämnts ovan avstyrker Rädda Barnen förslaget om att Kriminalvården ska ta över ansvaret. Om detta ändå genomförs, anser vi att det bästa alternativet är förslaget om särskilda avdelningar för barn som har dömts för brott. Rädda Barnen har dock invändningar mot namnet. Precis som vår åsikt vad gällde lagens namn, anser vi att avdelningarna ska ha namn som tydligt visar vilken målgrupp som vistas där, nämligen barn. Avdelningarna inom Kriminalvården bör därför ha namnet *Barnavdelningar*.

Det framgår inte var de särskilda avdelningarna ska placeras, bara att de inte ska finnas på de fängelserna med högst säkerhetsklass. För att verkligen säkerställa ett barnrättsperspektiv i denna implementering förespråkar Rädda Barnen en tydligare åtgärd: avdelningarna bör inte bara undvikas på högsäkerhetsfängelser, de bör helt och hållet separeras från befintliga fängelser. Detta för att garantera att barn inte placeras tillsammans med vuxna kriminella.

Rädda Barnen har i övrigt inga synpunkter på utredningens förslag kring utformning av avdelningarna, utifrån detta kapitel i utredningen. Däremot reagerar vi på en skrivning vad gäller barnets rätt att föra fram sina åsikter. På sidan 295 står att *"Barnet bör också få komma till tals innan beslut fattas som rör honom eller henne"*. Rädda Barnen anser att en sådan formulering kan leda till en felaktig tillämpning av barnkonventionen, i synnerhet om inte rätten att få ge sin åsikt förs in i lagstiftningen. Att använda begreppet *bör* innebär att den som ska ta beslut kan välja om barnet ska höras eller inte. Detta är inte i enlighet med artikel 12 i barnkonventionen. Enligt denna har varje barn en ovillkorlig rätt att få ge sin åsikt i alla frågor som berör hen. Detta måste vara tydligt i det fortskridande lagstiftningsarbetet, att barnet alltid har rätt (ingen skyldighet) att få ge sin åsikt i alla åtgärder som berör hen.

Ungdomsavdelningarna ska som huvudregel förbehållas för intagna under 18 år

Rädda Barnen delar här utredningens bedömning om att det i princip bara ska vara barn under 18 år på de särskilda avdelningarna, men att det kan finnas fall där en person behöver stanna kvar på avdelningen även efter 18 årsdagen. Detta kan t.ex. vara när ungdomen (vilket är rätt begrepp för någon över 18 år) genomför en utbildning, t.ex. gymnasieutbildning, och det är i överensstämmelse med hens väg att återanpassas till samhället att slutföra denna utbildning. Rädda Barnen anser dock att en bedömning om personen ska stanna kvar eller flyttas över till Kriminalvårdens vuxenavdelningar ska göras i varje enskilt fall och där ska också övriga intagna barns bästa bedömas och beaktas.

Särskilt om placeringen av flickor

Rädda Barnen delar utredningens bedömning att det är få flickor som döms till frihetsberövande straff, men att trots det behövs särskilda avdelningar inom Kriminalvården för flickor och att det ska vara minst två sådana avdelningar. Utifrån det förslag som läggs om att Kriminalvården ska ta över huvudansvaret för barn som döms till frihetsberövande straff, torde detta vara den bästa lösningen när det gäller flickor.

Utredningen beskriver också att även om särskilda avdelningar inrättas, kan det innebära att flickor får avtjäna sitt straff tillsammans med kvinnor upp till 21 år. Detta för att säkerställa att flickor inte blir isolerade. Rädda Barnen vill understryka vikten av att det inte blir för stort åldersspann mellan flickorna och kvinnorna, och att det säkerställs att flickor aldrig placeras med kvinnor över 21 år (om det inte är det bästa för det enskilda barnet). Detta gäller i synnerhet de flickor som är yngst, 15-16 år, där åldersglappet kan bli väldigt stort.

Verksamheten vid ungdomsavdelningen ska vara anpassad för barn

Rädda Barnen delar många av utredningens bedömningar och förslag när det gäller utformningen av de särskilda avdelningarna för barn. Rädda Barnen vill understryka vikten av att personalen har rätt kompetens och lämplighet för att arbeta med barn som har frihetsberövats, och att personaltätheten är tillräcklig. Vi delar uppfattningen att avdelningarna inte bör vara större än 6-8 intagna.

Utredningen tar upp möjligheten till fritidssysselsättningar på avdelningarna. Detta är bra och i linje med artikel 31 i Barnkonventionen. Rädda Barnen vill dock understryka vikten av att det finns möjligheter till olika former av fritidssysselsättningar. På många boenden för barn, tex HVB, asylboenden och SIS, så har fritidssysselsättningar ofta definierats som idrottsaktiviteter eller sällskapsspel. Rädda Barnen vill här betona vikten av att kunna utöva konstnärliga och kulturella aktiviteter också, t.ex. skrivande, målande eller musik, vilket också är en rättighet som uttryckligen finns formulerad i artikel 31.

Utredningen reflekterar också över personalens tjänstekläder utifrån att barnen lyfte fram det som positivt med SIS att personal hade vanliga kläder och det minskade avstånden. SIS har dock själva lyft fram behovet av tjänstekläder, som utredningen beskriver, utifrån såväl en säkerhetsfråga som en fråga om professionalism. Rädda Barnen kan ha förståelse för båda synpunkterna och föreslår att om tjänstekläder ska användas, ska dessa utformas med inspel av åsikter från barn, så att kläderna utformas på ett sätt som både kan upprätthålla säkerhet och professionalism, samtidigt som de inte bidrar till för stort avstånd mellan barn och personal, vilket kan påverka deras relation negativt.

Verkställighetsplanering för barn

Rädda Barnen ser positivt på att en verkställighetsplan ska tas fram för det intagna barnet.

I textrutan under *Utredningens förslag* anges tydligt att samråd ska ske med socialtjänsten men i den förklarande texten under anges istället att detta bör ske. Rädda Barnen tycker det är viktigt att förslaget formuleras så som i textrutan, med ett tydligt "ska"-krav kring samråd med socialtjänsten. Rädda Barnen önskar att gå ännu längre än utredningen kring krav på samverkan till att även innefatta samverkan med, och överlämning från, tidigare skola och hälso- och sjukvård.

Skolan behöver specifikt lyftas fram, då viktig kunskap om barnets skolsituation, kunskapsnivå och eventuella behov av särskilt stöd behöver överföras till Kriminalvården, i de fall barn ska fortsätta sin skolgång under verkställigheten. Det är viktigt att även elevhälsans eventuella kunskap om tidigare insatser för barnet bereds plats i en sådan överlämning.

Att intagna barn ska ha rätt till hälso- och sjukvård nämns mycket kort i utredningen. Hur information om barnets hälsotillstånd och den hälso- och sjukvård barnet eventuellt har fått innan placering i fängelse ska kunna överföras till ny vårdgivare anges inte. Rädda Barnen anser inte att utredningens skrivelse *“Behovet av sedvanlig hälso- och sjukvård samt tandvård ska erbjudas den intagne genom lokala vårdgivare i anslutning till den anstalt där barnet eller den unge är intagen”* är tillräcklig. Vi vet att de barn som kommer bli föremål för fängelse i stor utsträckning har komplex multiproblematik och inte sällan haft kontakt med hälso- och sjukvården, inte minst inom barn- och ungdomspsykiatri. Vi vet också att det finns många barn i denna målgrupp som har behov av hälso- och sjukvård, inte minst barn och ungdomspsykiatri, men som av olika anledningar inte fått dessa behov tillgodosedda. Av denna anledning anser Rädda Barnen att ytterligare en bestämmelse bör införas, nämligen att samtliga barn som ska avtjäna fängelse får en obligatorisk psykolog- och läkarbedömning, i syfte att snabbt kunna remittera barnet till rätt vårdinstans.

Ovanstående syftar till att säkerställa såväl en obruten skolgång som en obruten hälso- och sjukvårdskedja för denna grupp barn. Detta fokus är av särskild vikt utifrån den kunskap vi har om brister kring dessa faktorer för barn placerade i samhällsvård.

Utredningen nämner att samråd även kan ske med andra aktörer som känner barnet väl, till exempel inom föreningslivet, vilket Rädda Barnen tycker är positivt.

Rädda Barnen anser däremot att den föreslagna lagen bör formuleras om när det gäller samråd med barnet. I förslaget står att samråd med barnet och dess vårdnadshavare ska ske om det är möjligt och bedöms vara lämpligt. Detta är helt i sin ordning när det gäller samråd med barnets vårdnadshavare (vilket också nämns i lagen), men inte när det gäller barnet själv. Enligt artikel 12 i barnkonventionen har barnet rätt att ge sina åsikter i alla frågor som berör barnet. Denna rättighet bör därför tydligt framgå av lagtexten. Att lämna det öppet att inte höra barnet utifrån möjlighet och lämplighet riskerar att leda till generella bedömningar och riskerar att barn inte får möjlighet uttrycka sina åsikter. Rädda Barnen vill här också påpeka att Sverige nyligen har fått kritik från FN:s barnrättskommitté om att barnets rätt att komma till tals är villkorad med just en lämplighetsbedömning i såväl föräldrabalken som utlänningslagen.²⁸

Vidare anser Rädda Barnen att det ska, för att ytterligare förtydliga barnrättsperspektivet i verkställighetsplanen (och inte bara barnperspektivet, som nämns i utredningen), införas en skrivning om att i alla verkställighetsplaner ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.

²⁸ FN:s kommitté för barnets rättigheter. Sammanfattande slutsatser och rekommendationer om Sveriges kombinerade sjätte och sjunde rapport. (CRC/C/SWE/CO/6-7). Punkt 20 (b).

Rädda Barnen anser också att syftet med verkställighetsplanen ska vara tydligt, och även där behöver barnrättsperspektivet vara tydligt. Ett förslag är att skriva in i lagstiftningen att verkställighetsplanen ska syfta till att främja att barnet återanpassas till och tar på sig en konstruktiv roll i samhället, i enlighet med artikel 40 i barnkonventionen.

Skolundervisning vid ungdomsavdelningar

Som utredningen påpekar är rätten till utbildning en del av barnkonventionen och något som måste garanteras i den nya ordning för frihetsberövande av barn som föreslås. Rädda Barnen anser därför att det är bra att utredningen har tittat närmare på detta och föreslår sätt för att garantera denna rättighet.

Den frihetsberövade tiden kan vara ett bra tillfälle att komma ikapp utebliven skolgång och få möjlighet att slutföra den. En särskilt viktig åtgärd är att säkerställa skolgång för de barn och ungdomar som är frihetsberövade och som många gånger redan har en bristfällig skolbakgrund. Efter frigivning löper de risk att återgå till kriminalitet eller uppleva andra former av ohälsa om en adekvat skolgång inte kan försäkras.

Rädda Barnen vill påpeka att enligt artikel 28 i barnkonventionen har barn rätt till utbildning, och i punkt 1 (a) klargörs att denna ska vara obligatorisk. Detta innebär skolplikt, och i Sverige gäller den till 9:e klass, vilket ofta inträffar det år som barnet fyller 16 år. Rädda Barnen anser därför att när ett barn frihetsberövas ska skolgång vara obligatorisk för alla barn som har skolplikt, för övriga är det en rättighet som de kan välja att utöva. Att förtydliga att skolplikten innebär ett krav på närvaro för barnen, innebär också att dessa barn likställs med övriga skolpliktiga barn i Sverige – de blir därmed inte utsatta för någon form av diskriminering eller särbehandling, vilket är i enlighet med artikel 2 i barnkonventionen.

Rädda Barnen saknar förslag om hur Kriminalvården, i samverkan med andra aktörer, ska kunna säkerställa en obruten skolgång för de barn som ska avtjäna fängelse. Rädda Barnen ser också med stark oro på att Kriminalvården enligt utredningens förslag ska *”utveckla den skolundervisning som myndigheten bedriver för närvarande och anpassa den för barn”*. Kriminalvården är en myndighet som varken tidigare arbetat särskilt mycket med barn och inte heller haft ansvar för att bedriva grundskola. Det är inte tillräckligt att, i det viktiga uppdrag skola och undervisning är för barn, enbart anpassa en reglering som tagits fram för vuxna. Det finns stora risker med denna inställning - att bedriva grundskola för skolpliktiga barn av hög kvalitet och utifrån den svenska läroplanen kommer att vara ett av Kriminalvårdens viktigaste bidrag till barn som avtjänar fängelse. Av den anledningen måste detta uppdrag förberedas och bedrivas på samma vis som grundskola bedrivs utanför ett fängelse, annars riskerar dessa barn att få en betydligt sämre skolgång än andra barn.

Även de barn och unga som inte längre är skolpliktiga, men som har rätt att tas emot i gymnasieskolan, bör på samma vis som barn som inte är frihetsberövade inte bara uppmuntras till detta utan bli föremål för insatser i syfte att påbörja och slutföra gymnasiestudier. En slutförd gymnasieutbildning är i stort en grundläggande förutsättning för att få tillgång till ens de enklaste arbeten och kunna delta aktivt i samhället idag. Det är vedertaget att en avbruten skolgång är förknippat med stora risker och kostnader, för såväl individ som samhälle. Av den anledningen tar kommunerna ett stort ansvar för att säkerställa att så många elever som möjligt kan påbörja och slutföra gymnasiestudier, genom olika typer av insatser. Rädda Barnen

anser att samma ambitionsnivå och proaktiva arbete ska ske för barn och unga i gymnasieålder som avtjänar fängelse.

Rädda Barnen ställer sig slutligen frågande till varför utredningen inte har passat på att ta ett helhetsgrepp om rätten till utbildning, när den ändå föreslår förändringar av ordningen. Utredningen redovisar att SiS har gjort en hemställan till regeringen om behovet av en bred översyn av skollagen för att skapa bättre förutsättningar för SiS att bedriva skolverksamhet. Utredningen påpekar att flera av dessa förändringar troligen har bäring även på Kriminalvården, om de ska ta över detta ansvar. För att säkerställa helheten och att barn verkligen får sin rätt till utbildning säkerställd, anser Rädda Barnen att även de brister som SiS har påtalat bör utredas och åtgärdas i samband med detta och vi finner det olyckligt att utredningen inte har tagit detta helhetsperspektiv.

11.2.2 Särskilt om regleringen i fängeslagen för unga

En koordinator ska utses för den unge

Rädda Barnen anser att förslaget om att barnet ska få en särskild koordinator utsedd till sig är positivt. Överlag är motiveringen bra och genomarbetad. Rädda Barnen vill dock understryka att när det gäller kontakt med barnet ska det gälla som står i förslagsrutan och inte i motiveringstexten. I förslagsrutan står att koordinatorn ska hålla regelbunden kontakt med barnet och träffa honom eller henne under verkställigheten. I motiveringstexten har detta ändrats till att koordinatorn bör hålla kontakt med barnet. Rädda Barnen anser att kontakt med barnet under tiden för verkställighet ska vara ett absolut krav på en koordinator.

Rädda Barnen skulle också vilja se en bestämmelse som reglerar hur och till vem ett barn kan föra fram klagomål som gäller koordinators arbete eller uttrycka önskemål om att få byta koordinator. Som flera utredningar har visat, har barn som är omhändertagna ibland en önskan om att få byta socialsekreterare, men vet inte hur de ska göra för att få till det.²⁹ Rädda Barnen erfar att sådana fall kan dyka upp även när det gäller koordinatorn inom Kriminalvården. Därför behöver detta regleras och det ska också vara tydligt att barnet får information om hur hen ska gå till väga om hen vill föra fram klagomål eller en önskan om att få byta koordinator.

Socialnämndens ansvar för barn som avtjänar fängelse

Rädda Barnen ser positivt på att socialnämnden i den kommun där ett barn är folkbokfört ska utse en särskild person som handläggare för barnet. Rädda Barnen anser att detta är helt nödvändigt för att säkerställa att barnet får rätt vård och stöd när barnet är frihetsberövat och att det stödet sedan kan fortsätta under barnets villkorliga frigivning och eventuellt även därefter. Detta kan dessutom vara nödvändigt för att underlätta socialtjänstens arbete med stöd till barnets föräldrar, i den mån det behövs, så att dessa kan vara ett bra stöd till barnet efter frigivning.

Ingen sysselsättningsplikt för intagna under 18 år

Rädda Barnen delar bedömningen att barn inte ska ha sysselsättningsplikt, men anser att det är av yttersta vikt att barnen uppmuntras till att delta i olika sysselsättningar, i synnerhet utbildning eller yrkesförberedande kurser. Som nämnts ovan anser Rädda Barnen att de barn

²⁹ Se t.ex. SOU 2023:40 Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen och SOU 2023:66 För barn och unga i samhällsvård.

som är skolpliktiga ska ha närvaroplikt i skolan, precis som övriga barn i Sverige som faller inom skolplikten.

När det gäller ersättning så förs ett resonemang om detta och att detta är något som behöver regleras i annan ordning än i lagen. Detta är ytterligare en aspekt som hade kunnat ingå i förslag till en förordning, som utredningen enligt Rädda Barnen borde ha tagit fram som del i sitt utredningsarbete, precis som nämnts ovan.

När det gäller ersättning vill Rädda Barnen väcka tanken om att barn som deltar i gymnasieutbildning torde kunna få någon form av ersättning från CSN, precis som andra barn som går en gymnasieutbildning. Varför dessa barn ska diskrimineras i detta avseende, är inte tydligt. Det finns över huvud taget inte något resonemang kring detta i utredningen. Studiebidrag för gymnasiestudier från CSN betalas ut till barnets vårdnadshavare, om barnet är under 18 år. Detta torde inte vara en lämplig ordning för de barn som är frihetsberövade. Det borde gå att hitta en annan lösning, som gör att barn får ersättning från CSN för att de deltar i gymnasieundervisning. Detta är en fråga som Rädda Barnen anser behöver utredas vidare.

Permission

Rädda Barnen ställer sig positiv till att det tydliggörs, jämfört med dagens förhållande, när en permission kan tillåtas och även vilka krav som kan ställas under en permission. I utredningen görs en hänvisning till att vid permission ska reglerna som används i 10 kap fängelselagen tillämpas, med beaktande av att det ska fästas särskilt avseende vid vad som är barnets bästa vid alla beslut som rör barn. Detta är bra, anser Rädda Barnen. Det är dock beklagansvärt att utredningen inte har tydliggjort kopplingen till barnets bästa i sitt förslag till lagtext.

Eftersom varken fängelselagen eller den föreslagna nya lagen om fängelse för unga (barn) har en bestämmelse som tydliggör att vid frågor som rör barn ska i första hand beaktas vad som är barnets bästa, finns det stora risker att barnets bästa inte beaktas såsom det borde i enlighet med barnkonventionen.

Utslussningsåtgärder

Rädda Barnen ser positivt på att barn ska ha tillgång till en rad olika utslussningsåtgärder. Detta möjliggör att åtgärderna kan anpassas efter barnets individuella behov.

Rädda Barnen delar uppfattningen att om barn ska placeras på halvvägshus, måste dessa vara särskilt anpassade till barn och säkerställas att barn inte placeras tillsammans med vuxna. För att undvika diskriminering mellan vuxna som är intagna och barn, bör Kriminalvården säkerställa att det finns tillgång till ett antal halvvägshus även för barn, så att barn har tillgång till samma utslussningsåtgärder som övriga intagna hos Kriminalvården.

Vistelse i gemensamhet och avskildhet

Rädda Barnen ser att det finns risker med möjligheten för ansvarig myndighet att låsa in barn i sina rum under dygnsvilan. En åtgärd av denna karaktär får till exempel inte användas istället för en tillräckligt hög personaltäthet nattetid, att det finns beprövade trygga och säkra metoder för att exempelvis hantera konflikter som uppstår mellan barn, och andra behov hos de intagna barnen som behöver adresseras. Det går inte nog att betona vikten av att de barn

som är intagna har full och snabb tillgång till trygga vuxna nattetid, om behov uppstår. Det är likaså viktigt att denna åtgärd inte används systematiskt eller slentrianmässigt. Alla barn på en avdelning kan inte regelmässigt alltid hållas inlåsta nattetid. Varje inlåst nattetid måste bedömas utifrån varje enskild situation där man noga överväger nytta och risker. Bedömning och beslut ska dokumenteras. Inlåst nattetid behöver ske under kortast möjligast period och löpande bedömas. I bedömning och beslut måste principen om barnets bästa noga beaktas och en genomgång av barnets rättigheter, och vilka som riskerar att kränkas i praktiken, behöver göras. Detta förhållningssätt till inlåst nattetid följer också de rekommendationer som FN:s barnrättskommitté ger.

Rädda Barnen är dock medveten om att det för vissa barn kan medföra en ökad känsla av trygghet på en avdelning där flera barn delar korridor och gemensamma utrymmen. Det är dock viktigt att denna åtgärd används som en sista åtgärd när alla andra möjligheter och lösningar av mindre ingripande karaktär är uttömda. Exempelvis bör avdelningarna arbeta med att hitta sätt att skapa denna trygghet för barnet utan att hen blir inlåst.

Utredningen skriver att *“det bör övervägas om det finns behov av att begränsa den möjlighet att hålla intagna avskilda från varandra som följer av fängselagen när barn ska avtjäna fängelse.”* Som tidigare nämnts i detta remissvar har SiS upprepat kritiserats av såväl IVO, JO och riksdagen som av barnrättsorganisationer för olagliga avskiljningar av barn. I ljuset av detta är det av yttersta vikt att dessa lagöverträdelser, och fortsatt lidande för drabbade barn, som har skett upprepat och över tid på SiS inte följer med som skadlig praktik till en ny form av vård eller myndighet. Sverige har också fått upprepade rekommendationer från såväl FN:s kommitté för barnets rättigheter³⁰ som FN:s kommitté mot tortyr³¹ att förbjuda avskiljningar av barn på låsta institutioner, rekommendationer som Rädda Barnen ställer sig bakom. Av den anledningen anser Rädda Barnen att avskiljningar av barn som avtjänar fängelse inte ska förekomma.

Särskilda kontroll- och tvångsåtgärder

Rädda Barnen finner det olyckligt att utredningen inte föreslår en särskild reglering i den föreslagna nya fängeslag för unga som rör kontroll- och tvångsåtgärder. Dels finns det inga skrivningar i fängeslagens 10 kap som säkerställer att barnets rättigheter tillgodoses vid dessa åtgärder, inklusive rätten till information och rätten att få komma till tals. Dels är det oklart om vissa av de kontroll- och tvångsåtgärder som får vidtas enligt fängeslagens bör vara tillämpliga på barn, t.ex. vad gäller möjligheter att sätta fängsel på barnet vid vissa tillfällen. Slutligen kommer det inom kort föras in bestämmelser i fängeslagens om upptagning av biometriska data när verkställigheten inleds.³² När dessa utreddes av Biometriutredningen, uttryckte den utredningen att inga särregleringar behövdes för barn då det krävdes synnerliga

³⁰ FN:s kommitté för barnets rättigheter. Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport (CRC/C/SWE/CO/5). Punkt 26 (a). och Sammanfattande slutsatser och rekommendation avseende Sveriges kombinerade sjätte och sjunde periodiska rapport (CRC/C/SWE/CO/6-7). Punkt 23 (a).

³¹ Committee against Torture. Concluding observations on the sixth and seventh periodic reports of Sweden (CAT/C/SWE/CO/6-7). Punkt 8 (b). och Concluding observations on the eighth periodic report of Sweden (CAT/C/SWE/CO/8). Punkt 16 (b)

³² Kommande 10 kap 7 a§ i fängeslagens.

skäl för att döma ett barn till fängelse och det gäller ett fåtal barn.³³ Med förslagen i denna utredning kommer detta att ändras och fler barn kommer dömas till fängelse, vilket innebär att fler barn kommer att behöva lämna biometriska data när verkställigheten inleds. Detta har inte utretts utifrån ett barnrättsperspektiv och så bör göras innan detta träder i kraft.

Rädda Barnen anser det bra att det föreslås att barn ska få uppföljande samtal efter vissa kontrollåtgärder. Rädda Barnen anser att det bör tydliggöras att barnet vid detta samtal också ska få information om att hen kan överklaga beslutet och att om barnet vill göra det, ska barnet ha rätt till ett ombud som kan stötta barnet i överklagan.

Slutligen anser Rädda Barnen att utöver fängelselagens bestämmelser om att vissa kontroll- och tvångsåtgärder enbart får utföras av personer av samma kön som personen, ska det, när det gäller barn, även läggas in ett krav på särskild fallenhet för att bemöta barn, alternativt att en person är särskilt lämplig för att bemöta barn i en sådan situation. Här handlar det mycket om hur personen bemöter barnet, förklarar vad som ska ske och har kunskap om barnets specifika situation, till exempel tidigare trauman eller funktionsnedsättningar, som kan påverka hur barnet borde bli bemött.

11.2.3 Om verkställighet av fängelse vid särskilt ungdomshem

Utredningen förtydligar att verkställighet för en liten grupp barn och i undantagsfall kan komma att ske inom ramen för SiS, på särskilda ungdomshem. Man skriver att detta kommer medföra att barn som verkställs enligt nya fängelselagen för unga (barn) och barn som vårdas på andra grunder med stöd av LVU kan komma att placeras på samma avdelningar. Trots tidigare kritik riktad mot SiS för just denna företeelse från JO anser utredningen inte att denna konsekvens är problematisk då det kommer gälla ett fåtal barn och att dessa dessutom kommer tillhöra "ett annat klientel än de som nu verkställer straff där i dagsläget". Rädda Barnen anser inte att dessa argument är tillräckligt starka då de risker som är förknippade med att blanda barn som vårdas på olika grunder är flera; bland annat att det blir svårt att samtidigt bevaka och tillgodose de ofta vitt skilda behov de olika grupperna barn har och att "smitteeffekter" kan ske, till exempel när det gäller utagerande beteende.

11.2.4 Barn ska få stöd vid övergången mellan anstalt och frihet

Brottsbalkens reglering om villkorlig frigivning ska gälla även barn

Rädda Barnen delar utredningens bedömning att 26 kapitlet brottsbalken kan gälla även för barn när deras villkorliga frigivning ska regleras. Rädda Barnen vill dock påpeka att det varken finns portalparagrafer i brottsbalken som reglerar hänsyn till barnets rättigheter, eller specifika regleringar i 26 kapitlet brottsbalken som syftar till att säkerställa barnets rättigheter vid villkorlig frigivning.

Det är därför av stor vikt att de portalparagrafer som Rädda Barnen ovan föreslår för att säkerställa barnrättsperspektivet vid verkställighet av straff förs in i den föreslagna lagen. Därtill anser Rädda Barnen att det bör tydliggöras i det föreslagna 4 kapitlet i den nya lagen att vid villkorlig frigivningen ska barnets rätt att få ge uttryck för sin åsikt säkerställas när det gäller vilka åtgärder som ska ställas upp under den villkorliga frigivningen och barnets bästa

³³ SOU 2023:32 Biometri – för en effektivare brottsbekämpning. Sid 416.

ska i första hand beaktas när beslut tas under denna tid. Rädda Barnen anser därför att en bestämmelse förs in i lagens 4 kapitel som tydliggör detta, som kan formuleras i stil med:

"Vid beslut enligt 26 kapitlet brottsbalken ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. Vid alla åtgärder under den villkorliga frigivningen ska barnet få information om vad som gäller, och kunna ge uttryck för sina åsikter. Barnets åsikter ska beaktas utifrån ålder och mognad. Den som lämnar information till barnet ska så långt det är möjligt säkerställa att barnet har förstått informationen."

En särreglering för barn behövs i vissa delar

Rädda Barnen ser positivt på att utredningen föreslår att barn alltid ska ställas under övervakning samt att det ska krävas synnerliga skäl för att ett barn ska få sin villkorliga frigivning uppskjuten.

Rädda Barnen saknar dock ett tydliggörande om att barnet under den villkorliga frigivningen fortsatt ska få det stöd och den behandling som behövs för att barnets ska återanpassa sig till samhället. En villkorlig frigivning bör innefatta ett krav på fortsatta stöd-, behandlings- och rehabiliteringsinsatser utifrån det individuella barnets behov.

När det gäller uppskjutningen av den villkorliga frigivningen, uttalar utredningen att det är av vikt att barnet har fått en förklaring på vilka regler som gäller på anstalten och att barnet har förstått den informationen. Rädda Barnen anser att det även bör tydliggöras i förarbeten, och senare i kommande förordningar, instruktioner och liknande, att barnet, vid minsta misskötsamhet, ska bli påmind om vad som gäller på anstalten, men också om att om hen bryter mot det regelverk som finns, så finns det en risk att den villkorliga frigivningen blir uppskjuten. Den som ger den informationen ska också så långt det är möjligt försäkra sig om att barnet har förstått den.

När det gäller övervakning vid den villkorliga frigivningen, anser Rädda Barnen att det är klokt att barnet har både en övervakare och en koordinator. Det är dock, som utredningen beskriver, viktigt att dessa två samordnar sina uppdrag, så att det finns en tydlighet hos barnet om vem som gör vad, både i teori och i praktik. Det bör därför förtydligas i lagen, eller i en kommande förordning, att barnet ska få klar och tydlig information om vem som ansvarar för vad, i vilka frågor barnet ska vända sig till koordinatören eller övervakaren samt hur dessa två utbyter information om barnet mellan varandra.

Det måste också finnas en barnvänlig mekanism som är tydlig för barnet om vart hen kan vända sig om barnet vill föra fram klagomål på sin övervakare eller koordinator, eller av någon anledning vill byta ut någon eller båda av dessa personer.

Möjligheten att besluta om vård enligt LVU i anslutning till att den unge frigges från anstalt ska vara begränsad

Rädda Barnen ser positivt på utredningens förslag. Rädda Barnen anser dock att det måste säkerställas att barnets eventuella vårdbehov kan fortsätta utan att vårdkedjan bryts. Det är därför ytterst viktigt att Kriminalvården och socialtjänsten har ett nära samarbete inte bara under barnets tid i anstalt utan även under den villkorliga frigivningen. Detta för att socialtjänsten ska kunna påbörja processen med att utreda om barnet är i behov av fortsatt

vård och i så fall besluta om rätt vårdåtgärder för barnet i god tid innan barnet helt har avtjänat sitt straff, för att säkerställa att vårdkedjan aldrig bryts.

11.2.5 Övriga frågor

En bestämmelse om bemyndigande införs

Rädda Barnen har inga synpunkter på att det införs en sådan reglering som föreslås.

Om överklagande

Rädda Barnen ser positivt på att det förs in särskilda överklaganderegler i den föreslagna fängelselagen för unga. Rädda Barnen vill dock understryka vikten av att barnet ska ha rätt till ett ombud vid överklagande av beslut som tas under verkställigheten. Utredningen om barns möjligheter att utkräva sina rättigheter har i sitt betänkande som lämnades över i augusti 2023 föreslagit förändringar i LVU som ger barn som vill överklaga beslut större rätt till ombud som stöd i överklagandeprocessen.³⁴ Rädda Barnen anser att liknande bestämmelser ska föras in i den föreslagna fängelselagen för unga.

SiS ska lämna upplysningar till Kriminalvården

Rädda Barnen delar generellt bedömningen att det, med det system som föreslås, kan vara nödvändigt för SiS att lämna upplysningar till Kriminalvården. Rädda Barnen vill dock understryka vikten av att SiS lämnar information till barnet om att detta utbyte av information sker, varför det görs och vilka konsekvenser det kan ha för barnet, till exempel vad gäller barnets villkorliga frigivning. Den som lämnar information ska så långt det är möjligt säkerställa att barnet har förstått informationen. Informationen kan också behöva lämnas flera gånger under strafftidens gång, för att säkerställa att barnet kommer ihåg denna information.

11.3 Informationsutbyte och sekretess

Rädda Barnen delar bedömningen att det kan behövas sekretessbrytande regler för att Kriminalvården ska kunna få tillräckligt med information om barnet som ska verkställa sin dom, så att det stöd och behandling barnet får blir anpassat efter barnets situation och individuella förhållanden. Det är därför nödvändigt att det ges möjlighet för socialtjänsten, skolan och andra aktörer runt barnet att bidra med relevant information.

Det är dock av yttersta vikt att den sekretessbrytande bestämmelsen formuleras på så sätt att det endast är information som är nödvändig för upprättandet av barnets verkställighetsplan som får lämnas ut och att den information Kriminalvården får enbart ska användas för just detta ändamål.

Rädda Barnen anser vidare att det är av vikt att socialtjänst och skolan, och i hänförliga fall även hälso- och sjukvården, även kan få ut information från Kriminalvården i samband med att barnet ska frigges villkorligt och även när hela straffet är avtjänat. Den information som ska fås ska vara relevant för vederbörande aktörs möjlighet att fullgöra sitt uppdrag och enbart syfta till en smidig övergång från Kriminalvårdens ansvar till socialtjänsten/skolan/hälso- och sjukvården och säkerställa en obruten vårdkedja.

³⁴ SOU 2023:40 Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen.

11.4 Internationell straffverkställighet

Rädda Barnen har inga synpunkter på detta avsnitt

Kapitel 12 Alternativt förslag om påföljden sluten ungdomsvård behålls i påföljdssystemet

12.2 Förlängd maximitid för sluten ungdomsvård

Rädda Barnen avstyrker utredningens förslag. Utredningen har i detta hänseende, utifrån Rädda Barnens ståndpunkt, lutat sig för mycket åt politisk vilja och politiska förslag om kommande åtgärder och för lite åt vilka rättigheter barn har och vad som krävs för att barn inte ska återfalla i brottslighet.

Som utredningen nämner, så skulle barn, med den avräkning som används utifrån de riktlinjer som finns, dömas till maximalt mellan 3 och 5 års frihetsberövande. Att då höja maximitiden för sluten ungdomsvård till hela 8 år är enligt Rädda Barnen inte proportionerligt. Rädda Barnen vill här påminna om artikel 37 i Barnkonventionen, där det tydligt framgår att barn ska vara frihetsberövade kortast lämpliga tid. De resonemang som förs i betänkande för tankarna mycket till den politiska retorik som förs idag som enbart talar om hårdare tag när det gäller kriminalitet. Det finns inte heller någon forskning som stöder att längre straff har en avskräckande verkan och leder till färre brott.³⁵ En längre tid i sluten ungdomsvård kan öka risken för stigmatisering av barn, vilket kan ha negativa konsekvenser för deras framtida möjligheter och återanpassning i samhället. Att sträva efter längre perioder av sluten ungdomsvård går emot principen om att fokusera på stöd och återanpassning snarare än enbart bestraffning. Det går också emot artikel 37 i barnkonventionen, som föreskriver att frihetsberövande ska ske för kortast möjliga tid.

Rädda Barnen anser därför att maximitiden för sluten ungdomsvård ska vara kvar där den är alternativt höjas till 5 år, vilket är det maxstraff barn kan få idag, efter avräkning enligt riktlinjer. I grunden anser Rädda Barnen att det bör vara barnets vårdbehov som är avgörande vid straffmätningen, och att barnet ska anses redo att bli utsläppt, när hans vårdbehov är tillgodosedd, snarare än vilken tid som finns kvar på straffet.

12.3 Förordning med instruktion för SiS

Rädda Barnen tillstyrker förslaget om att förtydliga förordningen med instruktion till SiS. Rädda Barnen anser dock att det i instruktionen tydligare ska framgå ett barnrättsperspektiv, till exempel med tillägget att sluten ungdomsvård ska syfta till att främja att barnet återanpassas till och tar på sig en konstruktiv roll i samhället.

12.4 Kvalifikationstid för vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet

Rädda Barnen tillstyrker förslaget. Rädda Barnen anser att det är viktigt för barnets motivering till och möjlighet att ta till sig av behandling att det är tydligt när en vistelse utanför hemmet kan komma ifråga och även varför den inte kan genomföras tidigare.

³⁵ Se [Kriminologiska institutionen avvisar förslag om höjda straff - Stockholms universitet](#)

12.5.2 Utredningen lämnar inte något förslag om villkorlig frigivning från slutet ungdomsvård

Rädda Barnen delar inte utredningens bedömning.

Utredningen lyfter, som en anledning till att ta bort slutet ungdomsvård och föra över ansvaret till Kriminalvården, att det då kan bli möjligt för barn att få villkorlig frigivning, vilket inte är fallet idag med slutet ungdomsvård. Denna möjlighet torde bli än viktigare att få till om maximistraffet ska fördubblas, vilket utredningen föreslår i avsnitt 12.2. Att se möjligheten till att slippa vara frihetsberövad inom en kortare tid än straffet säger, tror Rädda Barnen kan ha en positiv effekt på barnens möjligheter till rehabilitering och återanpassning i samhället. En villkorlig frigivning bör innefatta ett krav på fortsatt stöd-, behandlings- och rehabiliteringsinsatser utifrån det individuella barnets behov.

Att inte utreda möjligheterna att införa villkorlig frigivning vid slutet ungdomsvård, finner Rädda Barnen högst anmärkningsvärt. I synnerhet som SiS har lämnat ett förslag på hur detta kan gå till, som utredningen kunde ha använt som utgångspunkt. Att överlämna detta till en ny utredning, när denna utredning just haft som uppdrag att lämna förslag till nödvändiga förändringar vid slutet ungdomsvård, är inte effektivt, anser Rädda Barnen.

12.6 Sysselsättningsplikt för den som har fyllt arton år

Rädda Barnen delar utredningens bedömning.

Rädda Barnen anser dock, som nämnts ovan under avsnitt 11.2.2, att utredningen borde ha utrett om barn under 18 år som deltar i gymnasieutbildning, borde ha möjlighet att få ersättning från CSN.

Kapitel 14 Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

Rädda Barnen delar utredningens förslag om att dessa regler inte bör träda ikraft förrän 1 januari 2028. Som utredningen klokt resonerar behövs det tid och resurser för Kriminalvården att sätta dessa förslag så att de lever upp till barnkonventionens krav. Rädda Barnen ser därför också positivt på förslaget om en genomförandekommission. Rädda Barnen vill återigen påpeka det anmärkningsvärda i att regeringen redan har gett Kriminalvården ett uppdrag att förbereda för ungdomsavdelningar, och att detta uppdrag ska vara färdigt redan 1 juli 2026.

Stockholm 14 december 2023

Åsa Regnér
Generalsekreterare